

Християнська мораль та її виховний потенціал

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні маємо розладнану економіку, політичну кризу, застій у культурному житті. У таких умовах формується й виховується молоде покоління. Наші юнаки і дівчата стали менш політизованими, позбулися, в якійсь мірі, закомплексованості. Їх захопила «хвиля» не найкращих зразків західноєвропейської культури, що негативно вплинуло на їхній розвиток і виховання. Тому слід спрямувати всі свої зусилля на розв'язання **актуальної** проблеми педагогіки – виховання моральності та духовності особистості на основі християнства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дану проблему досліджували А. Білошицький, Г. Ващенко, О. Вишневський, А. Волошин, О. Кульчицький, В. Липинський, Б. Непорадний, Є. Онацький, Є. Сверстюк, С. Русова, К. Ушинський, В. Янів та ін.

Багатолітнє перебування українського народу в національній і соціальній неволі зумовило глибинні деформації в психіці та поведінці людини. Сформувався особливий тип – «гомо советікус» – людини безвідповідальної, аморальної, безініціативної, емоційно недорозвиненої, споживача готових матеріальних та інтелектуальних благ. На думку Є. Сверстюка, «ми стали зустрічатися з таким повсюдним явищем, як охлялість – фізична і моральна, зляканість, зацькованість, збайдужіння, і – самозахисна агресивність, запобігливе пристосуванство» [6, 102].

Найстрашнішим наслідком більшовицького експерименту над людиною є руїна душі. А. Білошицький у своїй статті «Суспільство без емоцій, без моралі, або пропаща душа – гомо хамус» [1] висловлює думку, що саме в духовній сфері українське суспільство зазнало найбільших втрат.

«Загалом ХХ ст. було віком тотального знищення чуттєвого в людині, а звідси – її душевності та духовності. Більшовицька жорстокість і американська холодна бездушність, раціоналізм провадили до деморалізації і духовного зубожіння» [2, 65].

У руйнуванні емоційно-чуттєвої сфери, на думку А. Білошицького, ми зазнали таких глибин, що ними зумовлена сьогодні переважна більшість медичних захворювань. Недорозвиненість емоційного переросла в моральне, правове і клінічне каліцтво. «Внаслідок деградації емоційної сфери ми опинилися в полоні стадності, спраги і голоду, сексуальних потягів, жаху і гніву. Наша поведінка – то постійні самозахист і напад. Витворився особливий

тип – «гомо хамус», якого опанував всенародний страх, всенародна підозрілість, протинародна зрівнялівка, безбожність, мілітарний психоз» [1, 3].

Найжахливішим є те, що розкутість, яка характерна для західної молоді, повернула наше підростаюче покоління не до храмів, не до творіння, а наштовхнула на шлях повної деморалізації. Відтак, саме тепер важливо звернутися до християнства та будувати виховний процес на його морально-етичних засадах: «Наша душа сьогодні потребує терплячої, тривалої і доброзичливої опіки» [2, 36].

Треба пам'ятати, що наші вихованці через певний час придуть до керівництва в органах влади, засобах масової інформації, культури, освіти, економіки, промисловості й т.ін. І насамперед від педагогів і батьків залежить, чи будуть вони керуватися морально-етичними принципами, а також почуттям відповідальності перед Богом і людьми. Слід зазначити, що вихователі в свою чергу самі повинні бути людьми релігійними, дбати про своє моральне вдосконалення, духовне зростання.

Тому у всіх сферах суспільного життя, і перед усім в освітньо-виховній, пріоритетне місце мають посісти духовний розвиток особистості та формування в неї патріотичних, громадянських почуттів і найкращих морально-етичних якостей.

Мета нашої статті полягає у дослідженні шляхів формування моральності та духовності особистості на основі християнства, які вважаються домінантними рисами українського виховного ідеалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах педагогічною наукою взято курс на розвиток своєї власної національної системи освіти і виховання, яка максимально враховує самобутні якості та риси українського народу. Головною метою національного виховання є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України, які включають в себе національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Існують і інші думки з приводу мети національного виховання: 1) головним у вихованні є добра, побожна, почтивна, сумлінна, одним словом, цнотлива людина [5, 111-150]; 2) виховання для потреб нації, введення дитини у світ культурних вартостей (звичаїв, моралі, мистецтва, науки, мови, господарських вартостей, літератури тощо) [4, 191-194]; 3) це «планове,

всестороннє, гармонійне розвивання духовних і тілесних сил дитини за допомогою відповідних засобів стосованих старшим поколінням...», тілесна й духовно-моральна довершеність і дозрілість вихованця, його самостійність; «ціллю виховання... є ціла людина «цебто всі її фізичні і умові сили». Отже не сама «годівля раси», ані не саме освічування ума, але вся людина, а головне її етичний (моральний) характер» [3, 13].

Ідея демократії передбачає активізацію кожної окремої людини, відстоювання її прав на самореалізацію в культурній, духовній та соціальній сферах, контроль народу над органами влади, дотримання всіх прав людини. Вона ґрунтується на пріоритеті загальнолюдських цінностей – моральних і правових, орієнтує нас на відродження рівноправних стосунків, (гуманізму, духовності, підприємливості тощо» [2, 11].

Сьогодні педагогічна наука у справі виховання вибирає християнсько-ідеалістичну стратегію, яка ґрунтується на визнанні Вищого Авторитету, на вірі в Бога та боговідповідні вартості суспільного й особистого життя. Ця стратегія заперечує зло як метод досягнення добра, в основу виховання кладе мораль, а її порушення трактує як гріх.

«Християнсько-ідеалістичну стратегію вибираємо з таких питань, що вона узгоджується: а) з нашою виховною традицією – вона завжди була християнською; б) з характером української ментальності (домінування духовних елементів); в) з типом культури, особливими виразниками якої в нашій історії були «Поучення князя Мономаха дітям», спадщина Могілянської академії, творчість Г. Сковороди та ін.; г) з національно-демократичною педагогікою (К. Ушинський, Г. Ващенко, С. Русова, А. Волошин)» [2, 13].

Час вимагає у вихованні поєднати духовну силу національної традиції, позитивні риси і схильності українського характеру з тим господарським практицизмом, завдяки якому сучасні європейські народи досягли відомих успіхів і який, навіть дещо однобоко, кладуть в основу своїх виховних систем.

Б. Цимбалістий звертає увагу на той факт, що структура особистості, її ставлення до світу, життєвий оптимізм чи песимізм, довір'я до себе і до життя, самовпевненість чи закомплексованість, рівень емоційності мають своє коріння в переживаннях раннього дитинства. «Якою була атмосфера сімейного життя, таким буде ставлення дитини до зовнішнього світу.» «... переживання раннього дитинства звичайно забуваються, але їхні сліди в підсвідомому діють і керують поведінкою дорослої людини» [2, 58].

Не можна, звичайно, викидати з уваги і пізніше виховання дитини, яке здійснюється впродовж усього життя. Але тут, у сім'ї починається зародження характеру, таких основних його рис, як моральність і духовність.

У традиції українського сімейного виховання досі наявні залишки матриархату. Наша жінка загалом дуже активна і в громадському і сімейному житті. Образ матері глибоко западає в душу дитини. Мати залишається берегинею сімейного вогнища, традицій, віри і мови. Все це позначається на вихованні дітей: не тільки дівчатка, а й хлопчики у сім'ї дуже часто ідентифікують себе з матір'ю. Отже, ліризм, лагідність, чутливість, душевність, висока моральність у нашому характері йдуть від впливу жінки-матері. Саме тут знаходяться витoki «кордоцентричності» української вдачі.

Б. Цимбалістий робить висновок, що все залежить від духу родини, на якій здійснює певний вплив соціальна культура і культура спільноти. Домінування жіночого елемента у нас є виявом типу культури.

Аналізуючи феномен української емоційності, дослідники (Є. Онацький, В. Липинський та ін.) рішуче відкидали думки про подолання її в нашому характері. Українську емоційність треба лише доповнити розвитком розуму й волі, який мусить починатися з сім'ї і цілеспрямовано здійснюватися у школі.

Мораль і моральність повинні практикуватися як основні категорії у системі виховання. Мораль не зводиться до понять зовнішньої поведінки. Йдеться, насамперед, про глибоку моральну культуру, що ґрунтується на визнанні ідеалів і на вірі в Абсолют Бога. Мораль – це також і набір певних правил, яких людина повинна дотримуватися. Вони не тотожні ідеалу моралі, але виводяться з нього. Зміст і форми цього аспекту моралі залежать від світогляду, культури і традицій того чи іншого народу, його історії та ментальності. Людині властиве вроджене прагнення до Бога, є потреба в ньому, спрага правди і краси, навіть жертвовності задля добра. Усе це є виявом «духу людини». Психологія вивчає причини негативних вчинків людини, але не може пояснити, чому люди роблять добро, чому чинять чесно, часто несучи через це матеріальні втрати. Саме цим «християнсько-демократичне виховання відділяється від виховання авторитарного: не у пригніченні бажань чинити зло, а в розвитку бажань творити добро також є його стратегія» [2, 38].

Отже, людина не повинна керуватися страхом і поводитися морально. Вона керується лише власним бажанням, яке провадить її до добра.

Християнство мораль і моральні закони розглядає як ідеали – абсолютні, чисті і недоторкані, вічні і неосяжні. Їхня функція не в тому, щоб людина

знала правила поведінки, а в тому, щоб у них повірила, прийняла і взяла за основу власного життя.

До християнських вічних вартостей (ідеалів) відносять доброту, любов, справедливість, правду, гідність, чесність, красу, сумління тощо.

Демократичні засади життя вимагають від людини високої дисципліни і виконавської чіткості. В. Янів, зважаючи на природну волелюбність українця, радить домагатися в дитини дисципліни шляхом переконання: «дисципліна не має йти через накинення її карою й погрозами, а шляхом впливання на почування дитини чи юнака...» [7, 35]. На його думку, при зміцненні її треба апелювати до справедливості, яку кожен українець спеціально відчуває, спиратися на морально-етичні чинники, а не на сліпий наказ.

У сучасних умовах украї необхідним є подолання жахливих наслідків більшовицького режиму: атеїзму, звички терпіти національне приниження, зневажливе ставлення до власної культури та мови, а також лихослів'я, злочинства, алкоголізму, хабарництва, апатії та байдужості, взаємної підозрливості, некерованості сексуальних потягів. Мусимо тут наступати перед усім на моральному фронті – власним прикладом, чистотою помислів, і чесністю вчинків.

Варто повернутися до основ християнства у справі виховання ще й з таких міркувань: 1) досвід багатьох тисячоліть переконливо доводить, що релігія виявилася неперевершеною і незамінною основою життєдіяльності більшості людей; 2) в релігії особистість знаходить найбільш універсальну систему захисту від негативних явищ навколишнього життя (знімається проблема страху, в тому числі – і перед смертю); 3) релігія вимагає від віруючої людини постійної відповідальності за свої вчинки і, що не менш важливо, за чистоту її думок і поривань; 4) поняття «світ», «світло», «освіта» тісно пов'язані між собою (якщо врахувати, що ідея «світла» пронизує всю Біблію від першої сторінки до останньої, стає зрозумілим призначення християнської педагогіки – виховувати підрастаюче покоління на кращих прикладах із життя і діяльності духовних наставників, просвітителів, справжніх учителів, зокрема їхньої істинної духовності й благочестивої поведінки).

Ці підходи повинні стати серцевиною нашої національної педагогіки, яка має «зосередити» всю свою «увагу» на вихованні гуманістично спрямованої особистості, яка б виступала проти усякого насильства й зла.

Реалізувати це завдання української педагогіки, на наш погляд, слід такими шляхами: 1) теоретичним опрацюванням змісту, форм, методів

вивчення основ християнства; 2) системою методичного забезпечення, тобто виданням значної кількості популярних і довідкових видань з основ християнства; 3) підготовкою у вищих навчальних закладах спеціалістів високого рівня для викладання в школах навчального предмета «Основи християнської етики (моралі)».

Кінцевою метою виховання є сформований ідеал. Відомий педагог Григорій Ващенко відстоює такий український виховний ідеал, що ґрунтується на засадах християнської моралі. Релігійне виховання і церква мають утвердити в молоді стійкі моральні закони, без яких суспільство піддається розкладові. До них належить головний моральний закон *творення добра і боротьби зі злом, шукання правди і побудова справедливого ладу*.

Відомий учений В. Янів писав: «Національний ідеал не потребує, і навіть не повинен заперечувати загальнолюдського...». Що ж до українського народу, то на відміну від менталітету його північного сусіда (росіян), українцям за своєю природою притаманна **глибока релігійність**. «Коли ми маємо накреслити наш національний виховний ідеал, – підсумовує В. Янів, – то ми його тісно пов'язуємо із християнським виховним ідеалом, і то в рівній мірі із релігійних, ще й з чисто національних спонук: релігійне виховання українця, ідучи по лінії вроджених нахилів, увідпорнює нас на зовнішні впливи і автоматично спричинюється до збереження нашої духовної самобутності, нашого духовного «я», чи – як тепер звикли ми говорити: нашої національної ідентичності» [7, 38].

Висновки

Отже, в наш час педагогам необхідно підвести молодих людей до духовної зрілості, виховати свідомих християн, відповідальних і гідних людей, які будуть зразковими батьками, добрими громадянами та справжніми патріотами України. Таким чином, святим обов'язком кожного педагога будь-якого типу навчального закладу є формування у своїх вихованців твердого переконання у непересічній значущості віковічних традицій у поєднанні з релігійними, моральними настановами, причому, насамперед це має виховуватися гідним особистим прикладом, переконливими аргументами, яскравими фактами. **Подальшого вивчення** потребує проблема виховного потенціалу народознавчого матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білошицький А. Суспільство без емоцій, без моралі, або Пропаша душа – гомо хамус // Рідна школа. – 1993. – № 8. – С. 3–16.
2. Вишневський Омелян. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. – Львів, 1996. – 238 с.
3. Дзерович Ю. Педагогіка. – Львів, 1937. – 254 с.
4. Кузьмів Я. Напрямки національного виховання // Перший Педагогічний конгрес, 1935. – Львів, 1938. – 210 с.
5. Лаврівський І. Підручник методики Івана Лаврівського. Подав Юрій Кміт // Українсько-Руський Архів. – Львів, 1909. – Т. IV. – 273 с.
6. Сверстюк Є. Блудні сини України. – К., 1993. – 196 с.
7. Янів В. Українська вдача і наш виховний ідеал // Визвольний шлях. – 1969. – № 7–8. – С. 21–38.